

Wstęp

Tym, czego życzymy sobie najczęściej, czego pragniemy najbardziej, jest zdrowie. W następnej dopiero kolejności życzymy sobie pomyślności w życiu, w różnych zresztą jej wymiarach. Od zdrowia przecież zależy nasza kondycja – zarówno fizyczna, jak i psychiczna. Zdrowie jest najczęstszym tematem rozmów. Przypomnijmy sobie znaną opowieść o Stańczyku, który udawał, że bolą go zęby, i chodził z owiniętą głową, badając reakcję otoczenia. Ta zaś była powszechna i spontaniczna – każdy starał się być medykiem i radził mu, jak pozbyć się bólu. Domorośłych lekarzy nigdy nie brakowało, ból bowiem rodzi współczucie, wyzwała chęć niesienia pomocy.

Wiedza medyczna zawsze była doceniana. Wydziały medycyny funkcjonowały już na średniowiecznych uniwersytetach, a w celu pomocy starszym i chorym tworzono przytułki i szpitale. Było to początkowo domeną Kościoła. W czasach nowożytnych w opiekę nad chorymi włączyło się państwo, powołując odpowiednie instytucje i tworząc służbę zdrowia.

Wszechobecna dziś reklama, inspirowana powszechną wiarą w człowieka, stwarza pozory możliwości pokonywania wszelkich chorób, wręcz nieśmiertelności ludzi. A przecież tak niedawno przeżywaliśmy powszechnie, także na ekranach telewizorów, zmagania z ludzką słabością i niemocą, gdy Jan Paweł II oswajał nas ze śmiercią.

Jakie są granice medycyny i ludzkich możliwości? Jakie były i są granice wrażliwości i nadziei? Jak do zagadnień zdrowia i choroby podchodzono niegdyś? Jak opiekowano się chorymi i starszymi? To pytania, na które będziemy się starać odpowiedzieć w niniejszym, kolejnym tomie serii „Kultura Europy Środkowej”.

Wstępem do szczegółowych rozważań i naukowych dociekań są refleksje i wypowiedzi, czasem dłuższe, przedstawicieli różnych środowisk i dyscyplin, w tym także autorytetów w dziedzinie medycyny. Z tematami zdrowia i choroby zmierzyli się więc historycy i specjaliści innych dyscyplin, w tym także lekarze praktycy.

Bezsprzecznie osiągnięcia medycyny są dziś imponujące. Duży w tym udział ma śląskie środowisko medyczne, zwłaszcza zabrzańskie, Zabrze bowiem uznawane jest za ważny ośrodek medyczny, wszak było to miasto prof. Zbigniewa Religi. Podjęta w tomie problematyka wychodzi jednak poza śląskie konteksty, koncentrując się w ogóle na Europie Środkowej. Swe przemyslenia publikują reprezentanci nie tylko z Polski, ale także z tego regionu.

Region Europy Środkowej, położony między zachodem i wschodem Europy, mający swoje uwarunkowania i swoją specyfikę, od pewnego już czasu stanowi przedmiot intensywnych badań, także historycznych, opartych na tzw. długim trwaniu. Ukształtował się ostatecznie do końca XIII, może początków XIV wieku, kiedy to dokonał się tu proces okcydentalizacji tych terenów. Zasadnicze przemiany w całym tym regionie przyniosły procesy kolonizacyjne z ich związaniami prawnymi i organizacyjnymi, obowiązującymi następnie przez wieki. Była to pierwsza w historycznych czasach swoista rewolucja na tym terenie. Dość powiedzieć, że większość, jeżeli nie niemal 80–90%, założonych wówczas miejscowości funkcjonuje do dziś. Procesy protoindustrializacyjne i industrializacyjne spowodowały tu kolejny, równie głęboki przełom. Dziś jesteśmy świadkami nowych przemian, zmieniających ponownie oblicze tej ziemi. Ich efektów, tych długotrwałych, nie możemy jeszcze znać. Przemiany dokonują się również w dziedzinie życia ludzi, opieki zdrowotnej, lecznictwa.

Prezentowany tom, podobnie jak poprzednie, finansowany przez Urząd Miasta Zabrze, pozostaje pod merytoryczną opieką Polskiej Akademii Nauk Oddział Katowice oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział Katowice. W ten sposób te dwie naukowe instytucje starają się służyć swojemu regionowi, w którym toczy się niewiele naukowych dyskusji, przynajmniej tych dotyczących przeszłości, zwłaszcza tej starszej. Zastępowana jest ona zbyt często publicystyką polityczną. W tym regionie ciągle brakuje jasnych, przemyślnych koncepcji badawczych w tej dziedzinie. Należy zatem docenić te kilkudziesięcioletnie już zaangażowanie Miasta Zabrze na polu odkrywania złożonej, ale jakże ciekawej przeszłości Śląska i całego regionu Europy Środkowej. Wszak to już szesnasty tom w serii „Kultura Europy Środkowej”.

Dziękujemy Władzom Miasta Zabrze, zwłaszcza Pani Prezydent Małgorzacie Mańce-Szulik, Wydziałowi Kultury w osobie Naczelnika Pani Doroty Szatters, za kolejny, szesnasty już tom w bogatej zatem zabrzańskiej biblioteczkę, bo tak zapewne można mówić o tejże serii wydawniczej, przybliżającej i wyjaśniającej złożone problemy z przeszłości całego regionu, zwłaszcza Śląska.

Antoni Barciak

Einleitung

Was wir uns am häufigsten wünschen, was wir am meisten wollen, ist Gesundheit. Erst an zweiter Stelle wünschen wir uns Wohlergehen im Leben, übrigens in seinen verschiedenen Dimensionen. Schließlich hängt von der Gesundheit unsere Verfassung ab – physische wie psychische. Gesundheit ist das häufigste Thema von Gesprächen. Erinnern wir uns an die bekannte Geschichte vom Hofnarren Stańczyk, der Zahnschmerzen vortäuschte und mit einem umwickelten Kopf herumging, um die Reaktion der Umgebung festzustellen. Diese war allgemein und spontan – jeder versuchte sich als Medikus und gab ihm Ratschläge, wie er den Schmerz loswerden könnte. An Mochtegernärzten hat es nie gefehlt, denn der Schmerz ruft Mitleid hervor und erweckt den Willen zu helfen.

Das Medizinwissen wurde immer gewürdigt. Medizinische Fakultäten gab es bereits an mittelalterlichen Universitäten, und um den Älteren und Kranken zu helfen, gründete man Heime und Krankenhäuser. Anfangs war es die Domäne der Kirche. In der Neuzeit schaltete sich der Staat in die Betreuung der Kranken ein, indem er entsprechende Institutionen und das Gesundheitswesen ins Leben rief.

Die heute allgegenwärtige Werbung, vom allgemeinen Glauben an den Menschen angeregt, weckt den Anschein, sämtliche Krankheiten besiegen, ja den Menschen geradezu unsterblich machen zu können. Und doch haben wir alle vor nicht allzu langer Zeit, auch auf Fernschirmen, das Ringen mit der menschlichen Schwäche und Erschöpfung erlebt, als der Papst Johannes Paul II. uns mit dem Tod vertraut machte.

Wo liegen die Grenzen der Medizin und der menschlichen Möglichkeiten? Wo waren und wo sind die Grenzen der Sensibilität und der Hoffnung? Wie hat man früher die Fragen der Gesundheit und der Krankheit behandelt? Wie hat man für Kranke und Ältere gesorgt? Das sind Fragen, auf die wir im vorliegenden, weiteren Band aus der Reihe „Kultur Mitteleuropas“ zu antworten versuchen.

Den Einstieg in die eingehenden Überlegungen und wissenschaftlichen Nachforschungen bilden Reflexionen und manchmal längere Aussagen von Vertretern verschiedener Kreise und Disziplinen, darunter auch Autoritäten auf dem Gebiet der Medizin. Mit dem Thema der Gesundheit und der Krankheit messen sich hier also Historiker und Spezialisten aus anderen Disziplinen, darunter auch praktizierende Ärzte.

Die Errungenschaften der Medizin sind heute zweifellos imponierend. Einen großen Anteil daran haben schlesische medizinische Kreise, insbesondere aus

Zabrze, denn gerade diese Stadt wird für ein wichtiges Medizinzentrum gehalten, immerhin war es die Stadt von Professor Zbigniew Religa. Die in diesem Band angesprochene Problematik geht jedoch über die schlesischen Kontexte hinaus und konzentriert sich allgemein auf Mitteleuropa. Ihre Überlegungen publizieren Vertreter nicht nur Polens, sondern auch dieser Region.

Die Region Mitteleuropas, gelegen zwischen dem Westen und dem Osten Europas, mit ihren Bedingtheiten und ihrer Spezifik, stellt bereits seit einiger Zeit den Gegenstand intensiver Erforschung dar, auch in historischer Hinsicht, die auf sog. langem Dauern beruht. Sie entwickelte sich endgültig bis Ende des 13., vielleicht Anfang des 14. Jahrhunderts, als sich hier der Prozess der Okzidentalisation dieser Gebiete vollzog. Grundlegende Veränderungen in der ganzen Region brachten Kolonisierungsprozesse mit ihren rechtlichen und organisatorischen Lösungen, die dann über Jahrhunderte gültig waren. Es war sozusagen die erste Revolution auf diesem Gebiet in der Geschichte. Man braucht wohl nur anzumerken, dass die Mehrheit, wenn nicht fast 80-90 Prozent, der damals gegründeten Ortschaften bis heute Bestand hat. Die Proto- und Industrialisierungsprozesse hatten den nächsten, genauso tiefgründigen Durchbruch zur Folge. Heute sind wir Zeugen eines neuen Wandels, der das Gesicht dieses Landes erneut verändert. Seinen Effekt, den langfristigen, können wir noch nicht erkennen. Veränderungen erfolgen auch im Lebensbereich der Menschen, im Gesundheitswesen.

Der vorliegende Band wird, wie auch die bisherigen, von der Stadtverwaltung von Zabrze finanziert, und verbleibt unter der inhaltlichen Betreuung der Polnischen Akademie der Wissenschaften Abteilung Katowice und der Polnischen Historischen Gesellschaft Filiale Katowice. Auf diese Weise versuchen die beiden wissenschaftlichen Institutionen ihrer Region zu dienen, in der nicht allzu viele wissenschaftliche Diskussionen geführt werden, zumindest bezüglich ihrer Vergangenheit, insbesondere der weiter entfernten. Sie wird zu oft von der politischen Publizistik ersetzt. Es fehlt in dieser Region weiterhin an klaren, durchdachten Forschungskonzepten in diesem Bereich. Man sollte deshalb das bereits mehr als zehn Jahre andauernde Engagement der Stadt Zabrze auf dem Feld der Entdeckung der komplexen, aber so interessanten Vergangenheit Schlesiens und der ganzen Region Mitteleuropas würdigen. Immerhin ist es der bereits sechzehnte Band aus der Reihe „Kultur Mitteleuropas“.

Wir danken den Stadtbehörden von Zabrze, insbesondere Frau Stadtpräsidentin Małgorzata Mańka-Szulik, dem Kulturdezernat und seiner Leiterin, Frau Dorota Szatters, für den nächsten, bereits sechzehnten Band in der damit reichen Bibliothek von Zabrze, denn so kann man wohl von dieser Verlagsreihe sprechen, die komplexe Probleme aus der Vergangenheit der ganzen Region, und insbesondere Schlesiens, nahe zu bringen und zu erklären versucht.

Antoni Barciak